

AZ ÓSZÖVETSÉG ISTENE EGY SZÖRNYETEG?

SZABADOS ÁDÁM

A mai nyugati ember számára a bibliai hittel kapcsolatban az egyik legnagyobb botránykő az Ószövetség Istene. Míg korábbi korokban az emberek a Biblia Istenét erkölcsileg felsőbbrendűnek tartották önmaguknál, és reménykedtek, hogy talán irgalmas lesz hozzájuk, gyarló emberekhez, ma inkább magukat tartják erkölcsileg felsőbbrendűnek a Biblia Istenéhez képest. Ez a furcsa váltás a keresztényeket teljesen felkészületlenül érte. Amikor 2000-ben megjelent a Biblia államilag támogatott új svéd fordítása, Lena Klevenas újságíró azt mondta: „Ilyen Isten mellett nincs is szükség ördögre!” Az ismert ateista Richard Dawkins sem rejtette véka alá a véleményét, amikor így jellemezte Jahvét: „Az Ószövetség Istene kétségkívül minden idők legellenszenvesebb regényhőse: féltékeny, és erre büszke is; kicsinyes, igazságtalan, megnembocsátó, megőrül a hatalomért; bosszúálló, vérszomjas etnikai tisztogató; nőgyűlölő, homofób, rasszista, gyermekgyilkos, népirtó, fiúgyilkos, járványokat terjeszt, megalomániás, szadomazochista, szeszélyes és rosszindulatú zsarnok.”

Nem lep meg, hogy éppen az egalitárius ideológiával erősen átitatott poszt-keresztény britek és svédek között jelennek meg ezek a kemény bírálatok, éppen ezért az sem, hogy brit és svéd apologétákat hallottam eddig legőszintebben beszélni az Ószövetség istenképe által felvetett kérdésekről. Az egyik Stefan Gustavsson, a svéd evangéliumi mozgalom meghatározó alakja, a másik Peter J. Williams, a Cambridge-i egyetem professzora, a Tyndale House igazgatója volt. Saját következtetéseimet a tőlük hallott érvekkel kiegészítve szeretnék most arról a kérdéstről gondolkodni, hogy a Biblia – különösen az Ószövetség – Istene valóban az a szörnyeteg-e, akinek Dawkins és mások látják és láttatják őt.

Ha az Ószövetség Istene létezik, természetesen abszurd gondolat őt a vádlottak padjára ültetni, és megtárgyalni az ügyét. Bevallom, félelemmel és reszketéssel írom ezt a cikket, de ez a tény egyben meglepő békességgel is tölt el. Szükségesnek tartom tisztázni, hogy nem azok kedvéért játszom el a védőügyvéd szerepét, akik a vádjaikkal az Istentől való függetlenségük prométheuszi háborúját vívják, hanem azokért, akik modern erkölcsi ideáljaik miatt tényleg képtelenek tiszteletet érezni a Biblia Istene iránt. Értük azonban egy cikk erejéig szívesen válok „esztelenné”, hátha sikerül új szempontokkal megingatnom a kétségeik talapzatát.

1. A BÍRÁLATOK ERKÖLCSI ALAPJA

Azt javaslom, hogy először is tegyünk különbséget az Ószövetség Istenét ért bírálatok között. A Dawkins és mások által megfogalmazott ateista kritikák célja nyilván az, hogy rámutassanak a bibliai istenkép emberi eredetére és kulturális evolúciójára: az Ószövetség Istene pusztán egy ókori nép primitív hitének a kifejeződése, nem több. Más bírálatok azonban nem Isten létét

kérdőjelezik meg, hanem Jahve és az Újszövetség Istene között tesznek különbséget, az utóbbit tartva az igaz istenképnek. Ez a szétválasztás szinte egyidős a kereszténységgel, egy Marcion nevű ember már a második században gonosz demiurgosznak nevezte Jahvét, aki különbözik Jézus Krisztus Atyjától. Akármilyen is azonban a bíráló célja – Isten létének tagadása, vagy az Ószövetség és az Újszövetség Istene közötti különbségtétel –, a kritikusoknak meg kell válaszolniuk egy fontos kérdést: milyen norma szerint mondanak ítéletet Jahve fölött?

Aki látta már Dawkins verejtékeit, amint világnézete erkölcsi alapjait próbálja másoknak elmagyarázni, tudja, hogy ez a feladat ateistáknak egyáltalán nem könnyed ujjgyakorlat. Azok számára, akik nem hisznek végső erkölcsi vonatkoztatási pontban, komoly gondot jelent az erkölcs alapjainak meghatározása, bármilyen magabiztosan is beszélnek egyébként jóról és rosszról. [Miért jobb szeretni a felebarátot, mint megenni?](#) c. cikkemben magam is utaltam már arra a dilemmára, hogy erkölcsi imperatívusz nem következik pusztán a lét indikatívuszából. Jogos az elvárás, hogy aki erkölcsi alapon bírálja az Ószövetség Istent, azt is tisztázza, hogy honnan származnak azok a normák, melyek a bírálata alapját képezik.

Nem kisebb dilemma elé néz az sem, aki Jézust és az Újszövetséget nevezi meg erkölcsi alapnak. Jézus erkölcsi normáit általában különösen magas és megalkuvás nélküli normáknak szokták tartani még azok is, akik nem tekintik magukat Jézus követőinek. Az ellenség szeretetére való buzdítás, vagy az önmegtágadás, áldozatvállalás, megbocsátás követelményei messze a nyugati civilizáció polgári értékei felett állnak. Éppen ezért különös, és az Ószövetség Istent ért bírálókat szempontjából zavarbaejtő, hogy Jézus mindig tisztelettel és hódolattal beszélt az Ószövetség Isteneről, és teljes mértékben azonosult az Ószövetség istenképével. Jézus nem Dawkins ellenszenves regényhősét látta az Ószövetségben, hanem saját Atyját, aki „egyedül jó”. Ebben egyébként nem különbözött az Ószövetség népétől, mely szintén jónak látta Jahvét. Jézus a 100. zsoltárral együtt vallotta, hogy „jó az ÚR, örökké tart szeretete, és hűsége nemzedékről nemzedékre”.

Kierkegaard szerint saját lelkünk állapota befolyásolja, hogy milyen Istent látunk a Bibliában. Arra figyelmeztette a Bibliát bírálókat, hogy mielőtt véleményt mondanak Isten könyvéről, először gondolkodjanak el saját állapotukról. Rá jellemző elmésséggel nyomott fricskát vitapartneri orrára: „Az ilyen könyvek tükrök: ha majom néz bele, nem apostol fog visszanézni rá.” Amikor Jézus beletekintett az Ószövetség tükrebe, valamiért a legrettenetesebb történetekben is Atyja jóságos, tiszta és szent szándékait látta. Jézus nem volt naiv: érdemes például megfigyelni, milyen keményen beszélt az írástudókkal és farizeusokkal. Jahvét valamiért mégsem Klevenas és Dawkins szemével látta. Vajon miért? Szerintem azért, mert az ő szeme tiszta volt. Vagy ez szentimentális önáltatás? Azt javaslom, hagyjuk egyelőre nyitva a lehetőséget, hogy talán a nyugati ember erkölcsi alapállásában van a hiba, nem Jézuséban.

2. ALAPELVEK AZ ÓSZÖVETSÉG ISTENKÉPÉNEK MEGÉRTÉSÉHEZ

Fontos ugyanakkor, hogy tényleg jól értsük azt, amit a Biblia Isten jelleméről megmutat. Nagy az esélye ugyanis annak, hogy félreértjük az Ószövetség istenképét, ha túl gyorsan vagy felületesen rakjuk össze a képet. Vannak olyan elvek, melyeket figyelembe kell vennünk, ha azt akarjuk, hogy az Ószövetség Istenéről mondott véleményünk érvényes legyen. Mivel nagy a tét, nem spórolhatunk meg némi kutatómunkát sem a vizsgálódásunk során. Érdeemes odafigyelnünk például az alábbi szempontokra.

1. Isten számunkra furcsa cselekedeteit az egész bibliai történet kontextusában szabad csak vizsgálnunk. A szöveg értelmezésekor „a kontextus az úr”, ahogy egyik professzorom fogalmazott, amikor a a tágabb szöveggörnyezet fontosságát sulykolta belénk. Ez természetesen nem csak a Bibliára igaz. Akár regényről, akár filmről van szó, a szereplők jelleme és cselekedetei az egész történet fényében bontakoznak ki, egy rövid epizód alapján helytelen lenne ítéletet mondanunk felettük. Hamlet viselkedése értelmezhetetlen, ha nem ismerjük a történet kezdetét, amikor a királyfi találkozik apja szellemével, és súlyos titok birtokába jut. Perselus Piton tetteit és motivációit teljesen félreértjük, ha nem olvassuk el a Harry Potter sorozatot a hatodik könyv végéig, ahol kulcsfontosságú esemény játszódik le, amely nem csak Piton, de Dumbledore jellemét is új megvilágításba helyezi. De ítéletünkben még ekkor is nagyot hibázhatunk, ha nem olvassuk el végül a befejező kötetet is...

Hasonlóképpen Izráel Istenét is az egész bibliai történet fényében szabad csak értelmeznünk. Cselekedetei nem önmagukban, hanem egy üdvtörténeti cél teljességében nyernek értelmet. Meg kell vizsgálnunk a szituáció háttérét, folyamatát, előzményeit és következményeit, az isteni beavatkozás okát és célját. Egy szörnyűnek látszó esemény (és Isten abban vállalt szerepe) önmagában erkölcsileg elfogadhatatlannak tűnhet, a közvetlen kontextus és a végső cél fényében azonban más megvilágításba kerülhet, és ez a megvilágítás adja meg a cselekedet igazi értelmezési keretét.

2. A második szempont, melyet Jahve megértésében szem előtt kell tartanunk, a bibliai beszámolók történelmi szituációja. Isten terve a valós emberi történelemben, a bukott állapot által előidézett élethelyzetekben jelenik meg. Isten nem steril környezetben mutat utat népének, hanem a bűn által megrontott struktúrákban, lázadó és megkeményedett szívű emberek által kialakított kultúrák összekuszálódott értékrendű társadalmaiban. A bibliai történetekben Jahve olyan ókori kultúrákban jelenti ki magát, melyek sajátos bűnei és hiányosságai szembeötlőek a számunkra (amiképpen a mi kultúránk hiányosságai és bűnei is feltűnőek lennének az ókori emberek számára). A Bibliában azt láthatjuk, hogy Isten belép ezekbe az ókori kultúrákba, és elviselhető mértékű változásokat kezd kimunkálni bennük. Az isteni kegyelem és az emberi kultúrák romlottsága egyszerre van jelen az elbeszélésekben. Az ószövetségi történetek nem mindig előíró jellegűek, sok esetben egyszerű

leírásai egy adott történeti szituációnak, melyekben megjelenik Isten ítélete és kegyelme.

A bibliai beszámolók tehát nem vegytiszta viszonyokat mutatnak be, melyek Isten ideális céljait rajzolnák elénk. Paul Copan 'Is Yahweh a Moral Monster?' c. tanulmányában így fogalmazza meg ezt: „Mivel Izráel az ókori Közel-Kelet kemény, erkölcsileg problémás társadalmi környezetébe van ágyazva, az ószövetségi törvénykezés néhol szintén erkölcsileg alacsonyabb rendű, bár a helyzeten drámai és fokozatos javulást eszközöl. A mózesi törvény megpróbál rendszabályozni és korlátok közé szorítani társadalmi struktúrákat (háború, többnejűség, férfiuralom, rabszolgaság), az emberek keményszívűsége miatt azonban megtűri azokat. Bár a mózesi törvény nem az isteni ideálról szól, gyakran afelé mutat.” (Philosophia Christi, Vol. 10, No. 1, 2008)

3. Az sem lényegtelen szempont, hogy a bibliai történetek megítélésében körültekintően szabad csak eljárunk, hiszen nagy a kulturális szakadék, mely elválasztja azt a kort a mi korunktól. A héber elbeszélés ráadásul finom utalásokkal van tele, nem szájbarágós, tömör, és inkább megmutatja, mintsem elmagyarázza az eseményeket. A gyors ítélet súlyos tévedésekhez vezethet, mert lehet, hogy éppen azokat a nyomokat múlászjuk el figyelembe venni, melyek az esemény megértésének kulcsát jelenthetik.

A Bírák könyve például brutális és megdöbbentő eseményekről számol be. Ha nem vesszük figyelembe a szerző kifinomult stílusát, ahogyan példák során keresztül mutatja meg Izráel fokozatos eltávolodását Jahve törvényétől és a szövetség elvárásaitól, teljesen félreértjük a könyv erkölcsi alapállását. Ugyanez a helyzet magával a mózesi törvénnyel is. Időnként nem elég önmagában bírálatot mondani a törvény egyik vagy másik passzusáról, meg kell értenünk, hogy milyen céllal, és milyen okból került a rendelkezés a törvény szövegébe. Sokszor a környező népek életének megismerése vezet ahhoz, hogy a mózesi törvényeket a megfelelő kontextusba helyezzük, a kulturális környezet megértése által mutatkozik meg a parancsokban az az erkölcsi alapállás, mely Jahve valódi szándékát tükrözi. Ha nem értünk egy ószövetségi szakaszt, a végső verdikt kimondása előtt adjunk esélyt arra, hogy a szakasz megmagyarázza magát nekünk.

4. A Biblia antropomorf nyelvezetet használ Isten cselekedeteinek leírására, hogy alkalmazkodjon az általunk ismert fogalmakhoz és képzetekhez. Amikor a próféták az Ószövetség Istenét emberi tulajdonságokkal és szenvedélyekkel látják el, és arról írnak, hogy Isten „haragra lobbant”, vagy „megbánta, amit tett”, ugyanúgy az alkalmazkodás pedagógiai módszeréhez folyamodnak, mint mikor a hároméves gyerekünknek a gravitációt próbáljuk elmagyarázni, és a testek vonzásáról tartott kiselőadás helyett csak annyit mondunk, hogy az elejtett dolgok mindig leesnek a földre. Jézus egyszer azt mondta tanítványainak: „Ha a földiekről szóltam nektek és nem hisztek, akkor hogyan fogtok hinni, ha majd a mennyiekről szólok nektek?” (Jn 3,12) Ha igaz, hogy Isten lénye végtelenül nagyobb, tágabb, bonyolultabb, dicsőségesebb az emberi létformánál, nem

jogos azt feltételezni, hogy az olyan szavak, mint hogy „megbánta”, „haragra lobbant”, többet jelölnek annál, amit mi fel tudunk fogni?

Isten ráadásul képes különböző indulatokat anélkül megélni, hogy általuk bűnt vagy bármiféle gonoszságot követne el. Ha váratlan kiáltással hirtelen a földre lököm a mellettem álló embert, úgy, hogy közben megüti magát és eltörik a keze, mindenki arra gondol, hogy rosszat tettem vele. Viszont ha kiderül, hogy azért csináltam ezt, mert éppen egy autó ütötte volna el, melyet nem vett észre, az eljárásom máris pozitívabb fényben tűnik fel. Miért lenne nehezen elgondolható, hogy Isten tehet olyan dolgokat, melyeket csak ismert – és helytelennek gondolt – emberi megnyilvánulásokhoz tudunk hasonlítani, miközben Isten indítékai és céljai teljes mértékben szentek és tiszták? Ha Isten gondolatai nem a mi gondolataink, és Isten útjai nem a mi útjaink (Ézs 55,8), akkor ez könnyen elgondolható.

5. Érdemes görcső alá vennünk saját erkölcsi ítéletünket is. Sok esetben, amikor az Ószövetség Istenével kapcsolatban bírálatot fogalmazunk meg, azt kifogásoljuk, hogy a bűnre kíméletlen ítélettel válaszol. Nem tetszik nekünk, hogy büntet, és hogy a büntetése súlyos. Ez jellemzően (poszt)modern alapállás. Korábbi korok ritkán kifogásolták, hogy a bűn következménye büntetés legyen, nem is értették volna, hogy mi ezzel a probléma. Dovsztojevszkij *Bűn és bűnhődés* (Преступление и наказание) c. regényének címe még feltételezi a bűn és a büntetés közötti szükségszerű kapcsolatot (a наказание jelent bűnhődést és büntetést is). A második világháború utáni nürnbergi per ítéletét is általában jogosnak tartották az emberek. Ma már azonban kérdőjelek övezik a bűn és a büntetés közötti összefüggést, és sokan kizárólag a javító jellegű büntetést helyeslik, a bűn megtorlását erkölcstelennek tartják. A megtorló büntetés legnyilvánvalóbb példáját – a halálbüntetést – Európában betiltották, és sokan a börtönbüntetés esetében is a társadalomba való visszailleszkedést tekintik a büntetés egyetlen céljának.

Elgondolkodtató ez a tendencia, és részben magyarázza, hogy a mai ember miért idegenkedik Jahve büntető ítéletétől az Ószövetség történeteiben. A nyugati ember erkölcsileg magasabbrendűnek tartja magát annál az Istennél, aki a gonoszságra és a bűnre megtorló büntetéssel reagál. Nem érti, miért olyan súlyosak Jahve ítéletei, miért nem egyedül a nevelés a büntetése célja, miért akar egyáltalán bosszút állni az emberi hibák és bűnök miatt, miért nem képes lazább, jóságosabb magatartásra? Őszinte és nyomasztó kérdésekként fogalmazódnak meg ezek azokban is, akik szeretnének hinni a Bibliának, de saját kultúrájukat felsőbbrendűnek érzik Jahve jelleméhez képest.

Azt javaslom, álljunk meg itt egy pillanatra, és tegyünk fel egy kérdést magunknak. Vajon tényleg magasabbrendű erkölcs az, amelyik a gonoszság feletti ítéletet tekinti erkölcstelennek, és nem a bűn büntetlenül hagyását? Gondoljuk végig. Isten a bűnre és a gonoszságra reagál szenvedélyes indulattal, mi Isten szenvedélyes reakciójára reagálunk szenvedélyes indulattal. Biztosak vagyunk abban, hogy a mi reakciónk az erkölcsileg magasabbrendű? Akarunk olyan világban élni, ahol az igazságtétel súlyosabb megítélés alá esik, mint a bűnnel és gonoszsággal szembeni közöny és elnézés? Tényleg ilyen világot akarunk? Nemrég végignézttem a *Taken* c. filmet,

melyben egy apa szexrabszolgának elrabolt lányát próbálja megtalálni és hazavinni. Mindenre elszánt keresésében jónéhány hullát hagy maga mögött. Vajon csak én éreztem időnként elégtételt, amikor az emberkereskedők megkapták, ami járt nekik? És ha az apát esetleg önbíráskodás miatt felelőssé tennénk is, nem azt szeretnénk, hogy helyette valami felsőbb hatóság igenis büntesse meg a szerencsétlenül járt lányok kínzóit? Vajon nem saját erkölcstelenségünkről teszünk bizonyosságot, amikor Istentől viszont megtagadjuk ezt a jogot?

6. Fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy egyáltalán ítélnünk-e Isten fölött. Ha „Isten” fogalma jelent valamit, nem éppen azt jelenti, hogy ő hozzánk képest egy másik ontológiai kategória, akit éppen ezért nem is lehet emberi mértékkel és mércével mérni? Istennek lehetnek olyan elgondolásai, céljai, szándékai, melyek helyesek, bölcsék, tiszták és szentek, de meghaladják a mi felfogóképességünket, tágabb és időben jóval nagyobb perspektívából nézve érvényesek. Istennek vannak olyan lehetőségei, melyekkel mi nem rendelkezünk, és amelyek igazolhatják azokat a cselekedeteit is, melyek a mi esetünkben nem lennének igazolhatóak. Ha van olyan, hogy „Isten”, akkor ezt nem nehéz belátni, legfeljebb az értelmünket nehéz ennek a gondolatnak (és ennek a személynek) alárendelnünk.

7. A legfontosabb szempontot a végére hagytam. Az Ószövetség Istenét nem fogjuk tudni megérteni addig, amíg saját helyzetünk koordinátáit félreértjük. A Biblia jelentősebb paradigmaváltásra hív bennünket, mint amilyen a középkorban a geocentrikus világmépről a héliocentrikus világmépre való áttérés volt. A Biblia azt igyekszik megmutatni nekünk, hogy a világ középpontja nem mi vagyunk, hanem Isten, aki az ég és a föld teremtője. Megpróbál meggyőzni bennünket arról, hogy a legfőbb bajunk éppen abban áll, hogy nem érzékeljük Isten dicsőségét („híjával vagyunk Isten dicsőségének”). Annak a dicsőségét nem érzékeljük, aki megközelíthetetlen világosságban lakik, és akit bűnös ember nem láthat anélkül, hogy ne kellene meghalnia. A Biblia szerint az a bajunk, hogy úgy beszélünk Istenről, mint akiknek fogalmuk sincs arról, milyen súlya van az ő lényének, milyen végtelen szentség különbözteti őt meg tőlünk, teremtményeitől, és milyen egzisztenciális következményei vannak annak, ha figyelmen kívül hagyjuk akarát az életünkben. A modern világ összeült, hogy ítéletet mondjon a Biblia Istene fölött, miközben egy pillanatig nem érzékeli, hogy mennyire abszurd ez a felállás, és milyen hallatlan veszélybe sodorja ezzel önmagát.

3. A KÁNAÁNIÁK KIIRTÁSA ÉS A BÉTELI GYERMEKEK MEGÁTKOZÁSA

A következőkben két olyan bibliai példát szeretnék közelebről megnézni, amelyek a leginkább erősítik a mai kor emberében a gyanút, hogy az Ószövetség Istene erkölcsileg alacsonyabb rendű nála. Két olyan esetet választottam, melyek a huszonegyedik századi ember morális érzékenységét talán a leginkább sértik: 1) azt, amikor Isten elrendeli Józsuének a kánaáni népek kiirtását, 2) és azt, amikor a bételi gyermekeket medvék tépik szét, mert kigúnyolták Elizeus prófétát. Talán joggal nevezhetjük ezt a két történetet az

Ószövetség legnehezebb, érzelmileg legmeggrázóbb történeteinek, ezért megpróbálok most ezekkel megbírkózni, vajon tényleg olyan szörnyű fényben láttatják-e Izráel Istenét, ahogy első pillantásra gondolnánk.

a. A kánaáni népek kiírtása

A kánaáni népek kiírtásának története (az ún. cherem) a legismertebb botránykő a modern ember számára. A huszadik század számos példával demonstrálta a népirtások szörnyűségét. A zsidók megsemmisítő táborokba hurcolása, az ukrán nép kiéheztetése, a délvidéki tisztogatások, Pol Pot rémuralma, a tuszik és hutuk etnikai csatározása, a szrebrenicai mészárlás és a koszovói albánok tömeges elűzése olyan borzalmak, melyeket semmilyen ideológia nem tehet elfogadhatóvá. A bibliai beszámolóból úgy tűnik mégis, hogy Jahve éppen egy ilyen etnikai tisztogatást adott parancsba a zsidóknak, amikor a kánaáni népek kiírtására szólította fel őket. Vagy mégsem?

A Pentateukhosz azt hangsúlyozza, hogy Izráel Isten ítéletét hajtotta végre a kánaániak felett. Ez az ítélet az 1 Mózés 15,16 szerint már rég jogos lett volna, de Isten várt, míg „betelik” az emóriak gonoszsága. Jahve négyszáz év türelmi időt adott a kánaáni népeknek, hogy megtérjenek gonoszságaikból. Amikor Izráel végül megkezdte honfoglaló háborúját, Isten elmagyarázta nekik, hogy a kánaániakat ő űzi ki előlük, és ez nem azért van, mert az izráeliek jobbak náluk, hanem azért, mert a kánaáni népeket meg akarja büntetni gonoszságaik miatt. „Amikor tehát elűzi azokat előled Istened az, ÚR, ne gondolkozz így magadban: a magam igazságáért hozott be engem ide az ÚR, hogy birtokba vegyem ezt a földet! Ezeket a népeket gonoszságuk miatt űzi ki előled Istened, az ÚR” (5 Mózés 9,4-5). Isten olyannyira komolyan gondolta ezt, hogy bűneik miatt később a zsidókat is elkergette a földről az asszírok és a babiloniaiak fegyvere által, bár az Ábrahámmal kötött szövetség miatt mindig meghagyott közöttük egy maradékot, hogy kegyelme Krisztusban végül győzedelmeskedhessen.

A kánaáni népek megbüntetését természetesen nem fogjuk tudni elfogadni, ha nincs szilárd meggyőződésünk a bűn és a büntetés közötti kapcsolat szükségességéről. Amennyiben az utolsó ítélet gondolatát – vagy a felelősségrevonást általában – tarthatatlannak gondoljuk, kicsi az esélye annak, hogy a kánaáni népek feletti ítéletet erkölcsileg el tudnánk fogadni. Az is befolyásolja a történetről alkotott véleményünket, hogy Istennek szerintünk van-e joga bírászkodni az emberek tettei felett. Sőt, a kánaániak feletti ítélet elfogadásában leginkább annak lehet döntő szerepe, hogy az életünk mérlegelésekor fontosnak tartjuk-e egyáltalán az Istenhez való viszonyt, és mit gondolunk arról, hogy Jahve uralmának elismerése vagy megvetése lényeges-e a szándékaink és a cselekedeteink erkölcsi megítélésében.

A kánaáni népek kiírtása kapcsán érdemes néhány dolgot tisztázni. Szögezzük le először is, hogy a kánaáni népek elűzése és kiírtása nem etnikai alapú tisztogatás volt, hanem erkölcsi alapú ítéletvégrehajtás. Később, hasonló bűnök miatt Izráel is hasonló büntetésben részesült. Ezenkívül az izráeliek feladata kizárólag az ítélet végrehajtása volt; a bibliai beszámolóknak nem

olvasunk sehol kínzásról, nemi erőszakról, vagy az ellenség másfajta megalázásáról. Nincsenek munkatáborok, az Abu Graibhoz vagy Guantanamohoz hasonló börtönök, nincsenek megcsonkított, megvakított emberek, nincsenek megbecstelenített nők. Az izráeli katonák nem kaptak Istentől felhatalmazást arra, hogy azt tegyenek a kánaániakkal, amit akarnak. Egyetlen feladatuk volt: a gyors ítéletvégrehajtás.

A gonoszság feletti ítélet azonnali végrehajtása mellett a katonai akció másik – hosszútávú – célja az volt, hogy Kánaán földjén ne maradjanak olyan emberek, akik idegen isteneket imádnak, nehogy csapdává váljanak Izráel számára, és eltérítsék őket Jahve imádásától, aki az eget és a földet alkotta. Izráel új kezdetet jelentett, új paradigma volt a népek számára, melyen keresztül láthatóvá válhatott a Teremtő szándéka az emberrel. Az új állam nem épülhetett a régi maradványaira. A földet meg kellett szentelni, a cherem jelentősége ebben állt. A parancs megszegése az egész új vállalkozás – egy új paradigma létrejötte – sikerét kockáztatta volna.

Látunk példát arra, hogy a kánaániaknak egyénileg akár még megmenekülésre is volt lehetőségük. Hallottak a Vörös-tenger kettéválasztásáról és más csodákról, melyeket Jahve az izráeliekkel tett. Felismerhették, hogy Izráel Istene az egy igaz Isten, aki ellen vétkeztek, és hit által csatlakozhattak hozzá. Aki elfogadta Jahve uralmát (pl. a prostituált Ráháb és családja), az életben maradhatott. Ez is alátámasztja az ítélet (a cherem) erkölcsi (és nem etnikai) jellegét.

Az egyik legnehezebb kérdés a kánaániak kiirtása kapcsán természetesen a gyermekek megölése. Két olyan tabut sért ez, melyeket a mai nyugati társadalmak áthághatatlanak tartanak: az egyéni felelősség elvét és a gyermekek sérthetlenségét. A nyugati társadalmak rendkívül toleránsak és megengedőek (különösen ami a szexuális viselkedést illeti), sokkal megengedőbbek, mint az elmúlt évezredek vagy más kontinensek legtöbb társadalma. Egyetlen kivétel van ezalól: a gyermekek bántalmazása. Emiatt a nyugati ember szemében Isten ítéletét védhetetlenné teszi az a tény, hogy az izráeliek megölték a kánaániak gyermekeit is.

A helyzet azonban itt is kicsit másképp fest, ha figyelembe vesszük néhány dolgot. Tudnunk kell például, hogy a kánaáni népek egyik legsúlyosabb bűne Isten szemében éppen a gyermekáldozat (!) volt. Ezek a népek tűzben égették el a fiaikat és leányaikat, áldozatként ajánlva fel őket az isteneiknek. Jahve haragja többek között emiatt (!) az utálatosság miatt gyulladt fel a kánaániak ellen (vö. 5Móz 12,31). A kánaániak kiirtásának éppen a gyermekáldozat szokása volt az egyik oka, és egyik célja is egyben, hogy ilyesmi Izráelben soha ne fordulhasson elő.

A Bibliában vannak példák arra, hogy a szülők bűnei a gyermekeiket is érik, és az ítélet egész városokat, falvakat, társadalmakat sújt. A Szentírás azt is világossá teszi, hogy mindannyian bűnben születünk, és gyermekségünkől magunkban hordozzuk a bűn csíráit. Nincs ártatlan ember, legfeljebb még ki nem bontakozott gonoszság van. Isten olyan dolgokat is lát, melyek az emberi szem elől el vannak rejtve. Ki tudja például, hogy az életben hagyott kánaáni gyermekek nem szüleik utálatos szokásait vitték volna-e tovább, és nem

indítottak volna-e el olyan vérbosszú-láncolatot, melynek következtében végül sokkal több gyermek lelte volna halálát? Nem tudjuk a választ, de azt joggal feltételezhetjük, hogy az az Isten, aki gyűlölte a kánaániak emberáldozatait, és fellépett a gyermekek elégetésének utálatossága ellen, nem tévedett akkor, amikor a kánaáni gyermekeket is a földi ítélet alá vonta. Még az sem kizárt, hogy ezzel valami sokkal rosszabbtól mentette meg őket.

Végző soron a kánaániak kiirtásával kapcsolatban is azt kell eldöntenünk – ahogy más esetekben –, hogy megbízunk-e Isten ítéletében, vagy saját ítéletünket helyezzük Jahve ítélete fölé. Erre a kérdésre az első emberpár egyszer már rosszul felelt. A második Ádám (Krisztus) a bizalomra tanított.

b. Amikor medvék téptek szét negyvenkét gyermeket

A Királyok második könyvében van leírva az a megdöbbentő eset, amikor medvék téptek szét negyvenkét gyermeket, mert Elizeus próféta megátkozza őket az ÚR nevében. „Onnan [Elizeus] elment Bételbe. Amikor az úton fölfelé ment, fiatal fiúk jöttek ki a városból, és így csúfolták őt: Menj föl, kopasz! Menj föl, kopasz! Ő azonban hátrafordult, rájuk nézett, és megátkozta őket az ÚR nevében. Ekkor két medve jött ki az erdőből, és szétszagattott közülük negyvenkét gyermeket.” (2,23-24) Nehéz érzelmek nélkül olvasni a történetet, és még nehezebb botránkozás nélkül tenni. Hogyan történhetett ilyen szörnyűség? Hogy lehetséges ez? Milyen próféta az olyan, aki ártatlanul viccelődő gyermekekre átkot szór, és milyen Isten az, aki hallgat egy ilyen prófétára? Hogyan érezhetnék bármiféle tiszteletet egy ilyen Isten iránt? Nem beteg lelkű szörnyeteg inkább mind a próféta, mind az Istene, akik ilyen borzalomra képesek?

Mielőtt hamar ítélnénk, itt is érdemes feltennünk magunknak a kérdést: biztosan jól olvastuk a történetet? Nem lehet, hogy mi értettünk félre valamit? Elképzelhető lenne, hogy a Biblia, mely máskor egészen eltérő erkölcsöt hirdet, olyan primitív és perverz cselekedetet tulajdonítana Istennek, hogy egy hiúságában sértett prófétát kicsinyes és borzalmas bosszúszomjában támogatna egy csapat viccelődő gyermekkel szemben? Hihető ez így?

Hadd tegyek javaslatot a történet egészen más olvasatára, melyből kiderül, hogy szó sincs ártatlan viccelődésről, sem sértett hiúságról. Az eset nem sokkal azután történt, hogy Illés próféta elragadtatott Elizeus mellől, és tüzes szekéren a mennybe vétetett. Illés szerepe ismert volt egész Izráelben: ő volt az, akinek az imádságára nem volt eső három és fél évig, és aki az ÚR nevében látványos győzelmet aratott a Baál papjai felett. Illés a Jahvéhoz való visszatérés megalkuvás nélküli szószólója volt. Az emberek azt is tudták, hogy Elizeus az ő tanítványa, és ezt kopaszra nyírt fejével ő is kifejezésre juttatta. Elizeus kopaszsága ugyanis nem egy kopaszodó férfi megnyúlt homloka, hanem egy mesterét sirató ember gyászának a jele volt. Elizeus Illés hiányát gyászolta. Ez lényeges részlet, mert ennek a fényében a gyermekek viselkedése sokkal többet jelent egyszerű gúnyolódásnál.

Gyermekeket említettem, de a szövegben valószínűleg nem gyermekekről van szó, hanem fiatal fiúkról (נְעָרִים), kamaszodó fiatalok összeverődött csoportjáról. Gúnyolódásuk céltáblája pedig nem Elizeus kinézete, hanem az Illéshez fűződő viszonya. „Menj föl, kopasz! Menj föl, kopasz!” Hova menjen föl? A hegyre, ahova tartott? Lehetséges. De talán jóval többről van itt szó. A fiatalok ugyanazt a szót (עֵלָה) használják, amelyet a szöveg nem sokkal előtte Illés felvételése kapcsán használt. Szavaikkal nagy valószínűséggel arra utaltak, hogy Elizeus is menjen el tőlük, ő is ragadtasson el, ahogy Illés. „Ha Illést gyászolod, menj föl te is oda, ahova ő ment! Menj el tőlünk jó messzire!” A kamasz fiúk gúnyában a próféta nyílt elutasítását láthatjuk tehát, ezen keresztül pedig magának az ÚRnak az elvetését.

Vegyük észre, hogy az eset Bétel városa mellett történt. A Királyok könyvének kiemelkedő fontosságú helyszínéről van szó, Jeroboám király ugyanis Bételben állította föl azt az utálatos oltárt, ahova az északi törzsek Jeruzsálem helyett áldozni mentek. Bételben állt a borjú is, amely Izráel bálványimádásának jelképévé vált. Amikor Elizeus Bételbe jutott, a bálványimádás központjába érkezett. A bételi gyermekek valószínűleg nem maguktól találták ki a gúnyt, vagy ha igen, a szüleiktől láttak és hallottak adták hozzá az gyúanyagot. Illés nem volt szívesen látott vendég Bételben, ezért utóda, Elizeus sem részesült szíves fogadtatásban.

A törvény előre megmondta, hogy Isten a szülők hitetlenségét és bálványimádását a gyermekeikben is megbünteti. A 2 Mózés 34,7-ben ezt olvassuk: „megbünteti az atyák bűnéért a fiaikat és a fiak fiait harmad- és negyedízig”. A törvény átka magában foglalta azt a félelmes ítéletet is, hogy a szülők törvényszegése a gyermekeknek is ártani fog: „Ha mégis szembeszálltok velem, és nem akartok rám hallgatni, akkor hétszeresen verlek meg benneteket vétkeitek miatt. Rátok küldöm a mezei vadakat, és elragadják gyermekeiteket, kiirtják állataitokat, és megritkítanak benneteket, útjaitok kihaltak lesznek.” (3Móz 26,21-22) Ezékiel próféta azt mondta: „Éhséget és vadállatokat bocsátok rád, amelyek megfosztanak gyermekeidtől, dögvész és vérontás gázol át rajtad, és fegyvert bocsátok rád. Én, az ÚR, megmondtam!” (Ez 5,17). A bételi fiúk halála súlyos emlékeztető volt az egész város számára – mind a negyvenkét gyermek szülőinek –, hogy a törvény megszegése és a bálványimádás Isten jelenlétében nem marad büntetlenül. Elizeus próféta Isten jelenlétét hordozta és jelenítette meg a bételi zsidók számára. Bálványimádásuk keserű következményeit gyermekeik elvesztésében kellett learatniuk.

Isten szentsége, a numinozum tremendum, elviselhetetlen a bűnös ember számára. Jahve tökéletesen tiszta, és pusztító erővel taszítja el magától a tisztátalant. Hogy milyen rettentő erővel, azt abból láthatjuk leginkább, hogy amikor az egyetlen ártatlan és tiszta ember, Jézus Krisztus, az Isten egyszülött Fia, bűnné lett értünk, nem maradhatott az Atya kedves jelenlétében, hanem át kellett élnie Atyja bűn feletti haragját. „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?!” – kiáltotta elhagyatottságában. Ebben a kiáltásban Isten legmélyebb szeretete mutatkozott meg, mely önmagát büntetve győz az igazságos harag felett, hogy nekünk ne kelljen meghalnunk. Isten nem

szörnyeteg. Isten tökéletesen igaz és szent. És tökéletes szeretet is, aki úgy igazítja meg a bűnöst, hogy közben igaz és szent marad (Róm 3,24-26).